

EESTI KARSKUSLIIDU KIRIÕPISTU.

II seeria.
9. õpetuskiri.

Helkooliealise lapse usuline
ja kõieline kasvatus.

Prof. J. Kõpp.

K 15 291

PEDAGOGIKA
ARHIIV MUSEUM
FOND K 15291

Kirjõpõst

Koduse Kasvatuse
INSTITUUT.

Tartu, G.-Adolfi 18.
Postkast 86. Telef. 16-46.

ELSTI KARSKUSLIIDU K I R I Õ P I S T U

Tartus, Gustav-Adolffi t. 18, telef. 404, pk. 86.
Kodune kasvatus ===== Toim.mag.Al. Elango.

II seeria.

9. õpetuskiri:

EELKOO L I E A L I S E L A P S E Ü S U L I S E S T J A
K Õ L B L I S E S T K A S V A T U S E S T.

Tartu Ülikooli rektor prof. J. Kõpp.

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K15291

1934.

EELKOOLIEALISE LAPSE USULISEST JA

KÕLBLISEST KASVATUSEST.

Tartu ülikooli rektor
prof. J. Kõpp.

Kõigepäält oleks meil vaja peatuda küsimusel: Kas on üldse võimalik kõnelda eelkooliealise lapse juures, s.o. lapse juures kuni 7-8 eluaastani, u s u l i s e s t j a k õ l b l i s e s t k a s v a t u s e s t. Teiseks, kas on lapsel selles eas üldse eeldusi usulise ja kõlblise mõtte- ja tundeviisiks ja - veel rohkem - vastavaks teoviisiks?

Üldiselt võib öelda, et lapse hingeelu uurimine siit- saadik on kindlaks teinud küll seda, et me võime ka eelkooliealise lapse juures juba kõnelda usulisest elust, usulisist tundeist, võime kõnelda seisukorrast, kus laps enam-vähem teadlik on vahekorras kõrgema olendi - Jumalaga. Võime konstateerida, et lapses on juba olemas teatav usuline instinkti - küll rohkem ebateadlikus seisukorras - lapsel on teatav võime välja jõuda usulisele elule.

Millisel momendil tekib usuline elu lapses?

Seda ei saa täpsalt mitte kindlaks teha. On aga küll juba teatav võimalus konstateerida, et umbes viienda eluaasta lõpul, kuuendal aastal, lapse intellekt on juba nii kaugele arenenud, et võime kõnelda lapse usulisest elementidest.

On muidugi vahe lapse ja lapse vahel. Üldiselt võiksime öelda, et lapse juures võime leida juba teatavat aimust sellest, et on olemas üleiniimlik ja üleilmlilik olend - Jumal - kes peab taeva ja maa loonud olema. Jä edasi näeme, et laps võib seda Jumalat karta, kui teda on õpetatud, et Jumal armastab seda, mis hästi: sõnakuulmist, tõearmastust, lepplikust, ja vihkab seda, mis paha. Eriti suudab laps tunda südame-tunnistuse hoiatust kurja eest ja pähelekaebamist tehtud kõlvatuse, ülekohtu jne. järel. Edasi näeme, et laps võib ka teatavais piires Jumalat kogeda, kui armast, heldet isa, kes andeks annab. Muidugi eelduseks on see, et laps on saanud asjakohase õpetuse ja seletuse.

Üldiselt tuleb tähendada, et lapseliku usu raskuspunkt on tundes, nõnda nagu kogu lapse elu on ikkagi emotsionaalne. Intellekt tundega võrreldes on vähema tähtsusega. Laps võtab välismaailma mõjutusi vastu rohkem naiivselt, ilma kriitikata, Kujutlused selles eas on väga meelelist laadi: laps kujutab Jumalat ette halli habemega vanamehe näol, kroon päis, kes istub aujärjel; samuti kujutab ta ingleid ette tiibadega, käes mänguriistad jne.

Edasi me näeme, et lapse usku iseloomustab naiivne egoism. Lapse usk seisneb selles, et Jumal peab täitma tema soovid, ja täitma nad otsekohe, nagu lapse need talle esitab,

Jumalal on maagiline võim: ta võib kõik teha ja otsukohe nõnda, nagu laps palub. Ta palve on täiesti egoistlik, nõnda nagu seda ka täisealiste juures konstateerida võib.

Edasi näeme, et lapse usk ei jää alati samale astmele, vaid see alatasa muutub ja täieneb. Kui palju aga usk - religioon - tõesti saab elamuseks selles eas, see on muidugi teadmata. Üldiselt peab küll ütlema, et ei või siin mitte väga palju eeldada ega väga palju nõuda ja oodata ses suhtes.

Viimaks võib öelda, et usk lapse eas ei ole mitte kestev (pidev) hingeline seisund - nagu täisealiste juures välised mõjud on kord tugevamad, kord nõrgemad - sest meelte kaudu astub välismaailm inimese ellu. Nõnda on meelelised mõjud lapse juures eriti tugevad, laps elab põhimiselt meelteilmas. Ja seepärast on ka lapse usk arusaadavasti kindluseta ja kõikuv. Nähtav maailm on nähtamatu maailmaga võrreldes tugevamas ülekaalus ja valitsevas asendis. Usk liigub põhimiselt erijuhtumise puhul, võrdues äkkitekkivale äainele ja kaob siis jälle maiste huvide merre.

Oleks täiesti ebaloomulik ja ülekohtune nõuda lapselt rohkem ja teissugust usku. Seepärast ei tule lapse usku mitte ülehinnata ega rohkem oodata kui olla võib.

Kuidas aga tekib usk lapsesse?

Arusaadavasti on siin esmajärgulise tähtsusega see ümbrus, milles laps kasvab, see õhk, mida ta hingab.

Õige ilusasti kirjeldab seda kuulus kasvatusteadlane Pestalozzi - kelle saja-aastast sünnipäeva mälestame - oma töös: Wie Gertrud ihre Kinder lehrt, kus ta ütleb muuseas: "Kuidas hakkab idanema Jumala mõiste minu hinges? Kust see tuleb, et ma Jumalat usun, tema hooleks ennast annan ja tunnen ennast õnneliku olevat, kui teda armastan, usaldan, tänan ja tema järel käin? Seda näen ma varsti, et armastuse-usalduse- ja tänutunded ja sõnakuulmisevõimed peavad minus kujunenud olema, enne kui ma neid võin^u viia ühendusse Jumalaga. Ma pean inimesi armastama, ma pean inimesi usaldama, ma pean inimesi tänama, ma pean inimeste sõna kuulma, enne kui ma nii kõrgele võin tõusta, et Jumalat armastada, Jumalat usaldada, Jumalat tänada ja Jumala sõna kuulda, sest: "kes oma venda ei armasta, keda ta näeb, kuidas tahab see oma taevast isa armastada, keda ta ei näe".

Ena pigistab oma last kindlaminini kui ilal oma rinna vastu ja ütleb talle niisuguse häälega, mida ta veel ilalgi ei ole kuulnud: "Laps, on olemas Jumal, keda sinul on VAJA siis, kui sul mind enam vaja ei ole; on olemas Jumal, kelle käed sind siis hoiavad, kui mina sind enam ei suuda kaitsta;

on olemas Jumal, kes sulle õnne ja rõõmu valmistab, kui mina seda mitte enam teha ei suuda." Ja siis lainetab lapse hinges midagi, mida võimatu on üles rääkida, siis lainetab lapse põues püha olemine, siis lainetab lapse hinges usutung, mis teda ennast kõrgemale tõstab; ta on rõõmus Jumala nime pärast, nii pea kui ema seda nimetab. Armastuse-, tänu-, usaldusetunded, mis ema rinna juures arenevad, laienevad ja võtavad oma piirkonda Jumalat nagu isa, Jumalat nagu ema".

Sellesisulisi tunnustusi, nagu me Pestalozzi'lt kuulsime, leiame tihtigi tähtsamate usumeeste elulugudest, mis näitab, et just usklikes kodudes on nende usutunnete algus. Ja tõepoolest, see on arusaadav, kui üldse kodul - vanemal - on tähendust ja mõju lapse hingelise ja vaimse kujunemise kohta. Kui isa ja ema hinges elavad pühad tunded, siis voolab sült ka vagaduse- ja jumalakartusetunne ja -püüd lapse südamesse.

Kui me nüüd edasi vaatleme lapse usu arengu tegureid, siis näeme arusaadavalt, et tähtsal kohal seisab a u t o r i t e e t, otsene autoriteet, mis läheb välja nendest, kes lapsele jumalast midagi kõnelevad ja keda ta näeb Jumala poole palvetavat. Laps omandab autoriteetide usuviisiid - ka väliselt, ta aimab ka sisemiselt nende suhtumist

Jumalasse.

Edasi tulevad teised ning kaudsed autoriteedid, eriti piiblilu gudes eäinuvad piibliisikud, kuid väga hääs ja kohases ettekandes.

Muidugi peab väliseile, inimlikele autoriteetidele, alistumine arenema alistumiseks Jumalale kui suurimale, ülimale autoriteedile. Seda peab võimaldama kasvatus - nii kodus kui koolis, aga ka teisel.

Edasi näeme, et laps usus näeb pämmiselt välist nähet, tegevust: ta omandab mälu kohaselt palveid, laulud, pühakirjasõnad, ja on rõõmus, uhke, kui ta saab täpselt "üles ütelda" seda, mida ta on õppinud - vanemadki on selle üle rõõmsad, õnnelikud, kui laps suudab hästi seda "üles ütelda". Siinjuures võib lapse südames valitseda täieline ükskõiksus. Seepärast ei või sellest teha enneaegseid järeldusi lapse sisemise seisukorra kohta. See võib olla usuline tunne, võib aga ka olla ainult "lobisemine". Juhitagu lapse tähelepanu sellele, et ta mõtleks selle päle, mida ta sõnades väljendab. Õpetatagu teda mõistma, mis ta oma sõnades väljendab.

Edasi tuleb siin arvesse usulise arendamise tegurina ka fantaasia.

Mõnedel lastel väljendub fantaasia usulisel alal väga tugevasti. "apsed kujutavad Jumalat, taevast, kuradit, pör-

gut väga elavalt ette. Hädas on see, et nad võibolla hakkavad fantaasiakujutlusi pidama tõelikkudeks, ja hiljem, kui fantaasiavõime haihtub, näevad nad usu tõsiasju ainult fantaasia sünnitusina. Seepärast on usulise kasvatuse ülesanne - kaasa aidata selleks, et usk leiaks lapses kindlama aluse kui väga maiste eeskujude järgi loodud fantaasiakujud,

Kui nüüd edasi küsida, millised on lapse usulise kasvatuse vahendid, siis tähendaksin siin peamiselt järgmist. Usus ehk religioonis on ju tegemist suhtumisega Jumalasse, kes ei ole mitte meeltega tajutav, keda laps ei näe ega kuule. Jumal ja ta ümbrus peab astuma lapse kujutlusse.

Vahendid selleks oleksid järgmised. Kõigepäält jutustused Jumalast, Jeesusest, vagadest inimestest. Juttude laad olgu üldse sõbralik, südamlik, kusjuures abiks võib kasutada kohast pilti. Tuleb hoiduda igasugusest ähvardusest pörgu ja kuradiga: need võivad Jumala armastuse ja usalduse õrnadele idudele ning tervele usule eluajaks anda väga süinge laadi.

Edasi on kasvatuse vahendiks väga kasutatavad juhuslikud lapselikud seletused kõige selle kohta, mis usulistest talistustest lapse vaatlemise ja tähelepanu piirkonda ulatuvad, millega laps kuidagi kokku puutub - olgu see rästimis-

talitus, olgu see palvetamine kui kõnelemine taevase isaga. Kuidugi peavad need seletused olema lihtsad.

Edasi e~~x~~riti tulevad arvesse ka parajal kohal antud tšhendused ja seletused loodusnähtete kohta - tema suurte ja väikeste, tavaliste ja ebatavaliste ilmuvuste kohta. Ka siin võib last igal sündsäl juhul aidata, et ta suudab näha ja tunda siingi Jumala väge, Jumala tarkust, Jumala armastust. Me võime laste tähelepanu juhtida Jumala vägevusele ja suurus-
le õnnistuses põllul, ilus heinamaal, metsas, aga ka tormis, hikeses jne. Me võime lapses äratada aukartust Jumala ees ka tähtedes tae va puhul.

Edasi tulevad jutustusdest arvesse need, millistes esi-
nevad isikud, kes on Jumalaga otseses vahekorras või kellede
elus usuline tunne on mõjuvaks teguriks. Piiblist on ainult
vähesed siin kohased, näit. piibliloost lood Jeesusest kui
lapsest ja mõned teised.

Edasi tuleb arvesse usulise tegurina p a l v e h a r-
j u t a m i n e. Palve harjutamist tuleb aga küll väga ette-
vaatlikult võtta, sest palve ei pea olema mitte ainult sõnade-
tegemiseks, vaid lapselegi sisemiseks asjaks, - mitte ainult
välise vormi täitmiseks. Tuleb meeles pidada seda, et lapse
tunded tekkivad ja haihtuvad kiiresti ja väsimus võtab rut-

bu võimust. Seepärast ei ole mitte õige last väsitada pikkade palvetega, seepärast ei ole ka kohane last sundida osa võtma pikkadest jumalateenistustest. Palvetamine ja jumalateenistusest osavõtt olgu lapsele ikkagi rõõmsa, ilusa ja armsa elamuse võimaluseks. Lapsel ei tohi tekkida väsimuse ja igavuse tunnet, mis kõik paremad tunded kindlasti ära hävitab. Seepärast olgu usuline toiming, millest laps osa võtab, võimalikult lihtne ja lühike. Nii olgu ka palve lihtne, lühike ja selge.

Edasi muidugi olulise tähtsusega lapse usulise arengu kohta on see e e s k u j u, mis tal silme ees seisab. Ka vanade roomlaste sõna ütleb, et inimesed kuulevad rohkem silmadega kui kõrvadega; tähendab see, mis nad näevad, avaldab neisse sügavamalt muljet kui see, mida nad kuulevad. Ka lapse kohta käib see kindlasti. Laps võtab eeskujust vastu kõike seda, mis temasse kuidagi mõju avaldab, ja võtab vastu seda, mida ta vajab - mitte kõike ei saa ta jälgida ja järele teha. Seepärast peaks ta seda, mida ta tõesti vajab (esialgu ei ole seda palju), leidma oma vanemate, oma kasvatajate ja teiste inimeste elavast eeskujust. Ta peaks leidma nende juures tõsisest aukarhust Jumala ~~xxixix~~ ees ja kõige ees, mis püha; ta peaks leidma sügavat usaldust Jumala vastu; ta peaks

nägema tõsist suhtumist usuõu viisidesse, usuliste talituste kommetesse; ta peaks nägema teadlikkust selles, et elatakse tõesti Jumala tahtele, nägema ja kogema seda, et sõnad: "Jumal tahab seda, Jumal keelab seda, Jeesusel on sellest häämeel" jne. ei ole mitte ainult sõnad, vaid et nendes avaldub tõsine sisemine usk ja veendumus. Edasi peaks laps nägema oma ligemas ümbruses, vanemate juures, rõõmsat rahulolekut ja julgeolekut Jumala kaitse all.

On tähtis ka seletamine, et usk ei ole mitte isiklik vara, mida hoitakse endale, vaid et usk on jõud, mis ennast maksma paneb ja avaldab ülespidamises teiste inimeste suhtes. Eriti on tähtis, et laps näeb, et usus on tõsine armastusejõud. Selleks on väga soovitatav ja kohane, kui lastele võimalusi antaks tähele panna ja jälgida tõsist usu armastustööd, kui nad kaasa võetaks, kui külastatakse raskuses vaevlevaid inimesi ja neile abi antaks. Ka on mõnikord tähtis, et lapsele võimalus antaks ka ennast harjutada häätegevusele, nõnda et talle ülesandeks tehakse inimesele oma jõu kohaselt abiks olla süäl, kus see tarvilik on. Me võime tähele panna, kuidas süärane võimalus lapsele, rõõmu valmistab. Nii süveneb temaski tunne, et usus on tegemist ikkagi sellega, mis inimest teiste inimestega ligemalt ühendab ja teda ka teisele inimesele ligemale viib. Muldugi tuleb silmas pidada neid piire, mis on lapse võimeis.

Kui edasi viibida veel eelkooliealise lapse kõlblise kasvatuse juures, siis on arusaadav, et ka kõlbeline kasvatus seisab ligidases ühenduses usulise kasvatusega ja ei saa neid teineteisest eraldada.

On tähtis, et laps omandaks tundmise selle kohta, mis on hääl ja mis halb; et ta suudaks vahet teha ka tegelikult hääl ja halva vahel.

Kõlbelise kasvatuse teguritena tulevad arvesse üldiselt needsamad, mida usulise kasvatuse juures mainisime. Täheandaksin kõigepäält eeskuju, mis välja läheb nendest isikutest, kellega on lapsel kokkupuutumist. On arusaadav, et ka siin sõnad, käsud ja keelud üksi ei aita, kui kasvataja eeskuju seda ei toeta, mida sõnades väljendatakse.

Hääl eeskuju seisneb selles, et kasvataja kõigepäält hoidub kõigest sellest, mis võiks lapsele olla halvaks eeskujuks. Siia kuuluvad igasugused riidud, pahandused kodus, kurjad kõned - keelepeksmine teiste inimeste suhtes, jämedus, toorus teenijate vastu, valetamine - ka väikestes asjades, igasugused kahemõttelised sõnad, häbematud kõned, hädaldamine ja kaebamine jne. Tuleb silmas pidada, et laps just halba eeskuju ennem jälgima kaldub kui hääl eeskuju. Ja seepärast peavad kasvatajad tegema seda, mis on hääl: tuleb rääkida tõtt, täita oma kohuseid, olla aus, häältahtlik teiste vastu, viisakas,

kannatlik, julge. Eeskujud astuvad lapse ellu ka kaudselt, mitmesuguste jutustuste kaudu, kus esitatakse häid lapsi ja inimesi, kes tõesti on ennast eeskujulikult ülalpidanud.

Edasi on silmaspeetav see, et kõlbelise kasvatuse alal eriti tähtsaks osutub harjutamine. Laps peab harjuma oma toiminguid korda saatma hästi, nii et see talle nagu loomuseks saaks, et tal ei ole vaja mõelda, vaid et ta teeb seda isee nesest. Tuleb last harjutada kõnelema tõtt, olema avalik, tegema seda, mis on õige - ja julgesti tehku seda. Tuleb hoolitseda, et laps harjuks olema viisakas, pidama korda, olema virk, otsekohene, puhtust nõudma, sõna kuulma. Tuleb silmas pidada, et halvad harjumused tulevad iseenesest ja seepärast tuleb järelejätmatult harjutada seda tegema, mis on hästi, ning seda järjekindlalt teha, sest ebajärjekindlus jätab lapse kindluseta seisukorda. Tuleb aga hoolitseda selle eest, et harjumus ei muutuks puhtmehaaniliseks, vaid et laps seda mõistaks, sellest aru saaks, et ta iseenesest tahab ja püüab teha ja kor- da saata harjunud tegu, viisi.

Harjutamise juures omandavad tähtsuse käsud ja keelud, ei saa nendest kuidagi mööda. Kuid tähtis on, et käskimise ja keelamise juures peetakse möötu. Ei ole mitte õige iga üksikut asja ette kirjutada, vaid et ta ise otsustab ja harjub

nägema, mida võib ja mida mitte. Aga kus on tingimata vaja, tuleks käsku ja keeldu tarvitada. Kuid käsk ja keeld olgu lühike ja tabav. Põhjendamine kutsub esile vastuväiteid lapse poolt, seepärast loobutagu sellest väiksemate laste juures, et mitte nõrgendada oma autoriteeti. Igatahes ei ole mitte õige lapsega käsu või keelu pärast kaubelda. Käsku või keeldu tagasi võtta võib ainult siis, kui selgub, et on eksitud käsu või keelu sisus, kui sõnastus ei/ole hää. Hoidutagu, et seda ei oleks vaja. Sest kasvataja, kes peab sagedasti tunnustama, et ta on eksinud, kaotab kasvandikes usalduse enese vastu. Kästa tuleb al nult seda, mis lapse loomulikule arenemisastmele vastuvõetav. On tähtis, et kasvataja tungiks oma lapse hingeellu ja oma käsud ja keelud enne läbi mõtleb.

Edasi, mis sel korral teha, kui käsk või keeld ei leia küllaldast tähtsust?

Siis on kasvatajäl põhjust selle üle järele mõelda ja mõned abinõud arvesse võtta, kusjuures igale kasvatajale jääb ülesandeks taotella seda, et ta käsk iseenesest oleks autoriteetne, et ei ole vaja teisi vahendeid. Kui ometigi seisukord kujuneb seesuguseks, et karistustvahendeist mõõda ei saa, siis tuleb ikkagi arvestada lapse erilist seisukorda, millest teatav eksimus on välja kasvanud, ja arvestada ka lapse hinge- list seisukorda, et karistusega asja veel rohkem ei rikutaks.